

Georg Henrik von Wright. Humanismi elämänasenteena. Ruotsinkielinen alkuteos: Humanismen som livshållning (1978). Suom. Kai Kaila. Otava, Helsinki 1981. 191 s.

Georg Henrik von Wrightin nyt suomennetussa esseekoelmassa on kaksi läpikäyväää teemaa. Toinen koskee ihmistä, hänen arvoaan ja parastaan. Toinen tiedettä ja tekniikkaa ihmiselämän ehtoja muuttavina tekijöinä. On helppo nähdä, kuten kirjoittaja itse esipuheessa toteaa, miten nämä kaksi teemaa niveltäytyvät toisiinsa. Ongelma muodostuu siitä, millä tavalla humanismin perinne suhtautuu nykyaikaan ja miten humanistin olisi elettävä ja toimittava tieteellis-teknisen kumouksen oloissa.

von Wright käsittelee kahta pääteemaansa kokoelman 17 esseessä monelta kannalta. Alkuperäisessä ruotsinkielisessä laitoksessa vuodelta 1978 aloitus "Humanismin rappio" (vuodelta 1946) ja nimikkoessee "Humanismi elämänasenteena" (1976—1977) sulkivat sisäänsä muut kirjoitukset. Suomenkielisen laitoksen loppuun on lisätty vuodelta 1980 peräisin oleva, kirjan ehkä haastavin puheenvuoro, "Ihminen, tekniikka ja tulevaisuus". Teemansa kannalta viimeainittu söpisi jo kirjan aiempaan kokonaisuuteen, joka käsittelee luontoa, ihmistä ja tieteellis-teknistä vallankumousta.

"Humanismi elämänasenteena" esse on julkaistu lähes sellaisenaan Kanavassa 8/76 otsikolla "Humanismi — taisteleva elämänasenne". Taistelevan humanismin käsite esiintyy jo "Humanismin rappio" kirjoituksessa. von Wright varoittaa asettamasta humanistista paatostamme palvelemaan jo aikansa eläneitä poliittisia ja yhteiskunnallisia ihanteita. Humanismin pysyviä tuntomerkkejä

on ihmisen kunnioittaminen ja sivistyksen kunnioittaminen ihmisyypden korkeimpana ilmauksena. Kirjoittaja tähdentää humanistisen asenteen siteettömyyttä sen erityisenä tuntomerkkinä. Siteettömyys ei kuitenkaan merkitse anarkistista tunnusta kaikkien normien hylkäämisestä. Päinvastoin, humanistinen asenne liittyy kriittiseen uskoon, jonka mukaan on välttämätöntä alistua johonkin järjestykseen. Samalla se liittyy oivalukseen, että jokainen järjestyks on muuttuva ja riittämätön. "Humanisti on valmis sanoutumaan irti kaikesta, mikä rajoittaa tai kahlehtii ihmisen mahdollisuuksia elää ihmisarvoisesti. Hän tietää kuitenkin myös, että nämä mahdollisuudet voidaan toteuttaa vain humaanein, ihmisen parhaasta huolehtivan ja siitä oikeutuksensa saavan järjestyksen turvin." (172 — numerot viittaava po. kokoelman sivuihin ellei toisin mainita).

Humanistinen asenne ei siten ole historiallinen vakio. Mitä on humanismi? — siihen on jokaisena aikakautena vastattava sen omista hirstoriallisista lähtökohdista. von Wright kuvailee humanismin odysseijaa läpi historian. Essee sijoittuvat yli kolmenkymmenen vuoden ajalle ja ovat itse osa historiaa. Kokoelman muissa kirjoituksissa humanismin teemaa syvennetään suhteessa tiedon, yhteiskunnan, luonnon ja tekniikan ongelmiin.

Teoksen omaelämäkerrallisissa alkusanoissa kirjoittaja kertoo oman kiinnostuksensa kohteen muuttumisesta. Filosofian ja tieteen arvon ja merkityksen pohdinnassa von Wrightin kiinnostus oli aiemmin yksilökeskeistä. Ongelmat, jotka käsitelivät "tietoa elämänmuotona", keskittyivät pohtimaan maallisen ja uskonnollisen suhdetta ihmisen elämässä ja ajattelussa. Myöhemmin, 1960-luvun

alusta, painopiste siirtyi yksilön ja yhteiskunnan suhteen tarkasteluun. Esseiden temaattinen kiinteys ja ajallinen ulottuvuus tuovat mielenkiintoisella tavalla esille von Wrightin ajattelijanlaadun.¹

Kokoelman esseeet on koottu kolmen pääotsikon alle ja lisäksi on yksittäisiä kirjoituksia. ”Tiedon puu” -sarjassa on viisi esseetä (Kolme myyttiä, Hyvän ja pahan tiedon puu, Tulenkantajan tragedia, Liitossa paholaisen kanssa ja Tieto elämänmuotona). Lähtökohtana niissä on englantilaiselta filosofilta ja valtiomieheltä Francis Baconilta peräisin oleva lausuma: ”Tieto on valtaa”. Tosin Baconilta ei kyseistä lausumaa ole sellaisenaan löydetävissä, mutta se ilmaisee hänen ajattelunsa keskeisen sisällön. Bacon ajatteli, että luonnosta saadun tiedon avulla ihminen voi alistaa luonnon herruutensa. Tämä herruus olisi suureksi siunaukseksi yksilölle ja yhteiskunnalle. Mutta kuinka ihminen on käyttänyt tuota tietoa, onko tieto ollut siunaukseksi?

Vanhan testamentin kertomus tiedon puusta, Prometeus-myytti ja tarina tohtori Faustista kuvastavat tiedon ja vallan suhdetta. von Wrightin esseissä keskitytään tietoon valtana luontoon. Vallan yhteiskunnallinen ulottuvuus ei tämän kauden esseissä ole esillä. Yksilön kannalta päädytään toteamukseen: ”Tieto on yhtäläillä onnen ja onnettomuuden, hyvien tekojen ja konnuuksien välinen. Tieto elämänmuotona voi olla yksilölle sekä korkein että turmellisin vaihtoehto.” (59)²

von Wrightin pohdintojen ajankohtaisuus selviää, kun tätä pohdiskelua rinnastaa esimerkiksi Michael Foucaultin ”Tarkkailla ja rangaista” -teoksen (1980) ajatuksiin. Yhteiskunnalliselta ulottuvuudeltaan valta ei ole vain tiedon väline, vaan itse **valta on tietoa**. Baconin lause kääntyy siten myös toisin päin.

Uuden ulottuvuuden von Wrightin ajatteluun tuo pohdinta, joka liittyy yksilön ja yhteiskunnan suhteeseen. Näissä pohdintoissa kirjoittaja on päätenyt tutkimaan myös Marxia ja marxilaisuutta. Kokoelman kolme esseetä (Vaikasti tulkittava ajattelijajä, ”Repeytymätön maailmankatsomus”, Marxismi humanismina) keskittyvät pohtimaan marxilaisuuden antia ja asemaa nykyaikana. ”Sitä mukaa kuin oman ajatteluni painopiste on vuosien mittaan siirtynyt tietoteoriasta ja logiikasta toiminnan elämän filosofiaan, olen pitänyt tärkeänä tutustua ja yrittää asennoitua ajatustapoihin, joita Marx ja marxismi edustavat.” (123)

Marxin filosofiin ajatuksiin kohdistuvat tutkimukset ovat kuitenkin ”retkeilyä vieraseen maahan”. Tästä ilmeisesti johtuvat eräät painotukset. von Wright toteaa Marxista kirjoittamisen olevan vaikeaa, koska Marx, kuten useat muutkin suuret ajattelijat, on vaikeasti ymmärrettävä ja tulkittava. Hän sanoo kuitenkin, ettei tee tutkimuksiaan ilman tietoa ja von Wrightilla on kyky kohdata marxilaisuus rationaalisella tasolla. Tämä on kyky joka monelta ei-marxilaiselta tutkijalta puuttuu. Esseissä marxilaisuuden kysymykset saavat vakavaa kritiikkiä purtavakseen, eivät ylimalkaisia ”tuomioita” tai ennakkoluuloista omien ajatusten projisointia vieraisiin ajatustottumuksiin. Marxin merkitystä von Wright korostaa arvelemalla Marxin olevan tekniikan aikakauden huomattavimman filosofin. Mikäli nykyajan ongelmia halutaan syvällisesti ymmärtää, ei marxilaisuutta voida sivuuttaa.

Keskustelu Marxista ja marxilaisuudesta on kuitenkin hyvin ongelmallista. Vaikuttaa siltä, että vaikka von Wright korostaa marxilaisuuden merkitystä, hän samalla aliarvioi marxilaisuuden kykyä vastata aikamme haastei-

siin. Filosofiselta kannalta tämä ehkä liittyy siihen, että von Wright keskittyy Marxin tarkastelussa nuoreen Marxiin, jättäen kypsän, ”Pääoman” Marxin vähälle huomiolle. von Wright viittaa ranskalaisen marxisti-filosofi Louis Althusserin keskustelua herättäneeseen jyrkkään jakoon nuoren ”humanistisen Marxin” ja vanhan ”teoreettinen antihumanisti” Marxin välillä. Tämä jako, kuten von Wright käsitykseni mukaan aivan oikein toteaa, ei ole näin jyrkkänä teoreettisesti pätevä. Kuitenkin Althusserin korostama Marxin myöhäistuotannon; erityisesti Pääoman, filosofinen ja metodologinen merkitys on vasta nyt avaamassa Marxin kriittisen potentiaalin täyteen mittaansa. Tässä suhteessa en yhdy von Wrightin ajatukseen, että ”mikään marxismien nykyistä muunnoksista ei enää kykene tarjoamaan riittävää teoreettista pohjaa ihmiskunnan nykytilaan kohdistuvalle kriittiselle ajattelulle.” (188—189)

Tämän arvion von Wright esittää kirjan tuoreimmassa ja samalla viimeisessä esseessä: Ihminen, tekniikka ja tulevaisuus. Kirjoituksessa tarkastellaan ilmiötä, jota von Wright kutsuu legitimaatiokriisiksi.

Taustan ja liittymän tälle pohdiskelulle luo neljä aikaisempaa esseetä vuosilta 1961—63. Ne käsittelevät keskeisesti ihmisen suhdetta luontoon. Nykyongelmien käsittelemiseksi von Wright kehittää käsitteistöä, joka rakentuu teknologian, teknologisen elämäntyylin tai kulttuurimuodon, legitimaation ja legitimaatiokriisin käsitteiden varaan. Kirjoittaja määrittelee teknologian ”luonnonvarojen tietoiseksi käytöksi ja luonnonvarojen ohjailuksi ihmisen tarpeita” (180). Nykypäivän teknologialla on kaksi tärkeää erikoispiirrettä sosiaalisten seuraustensa kannalta: teknologian vaikutukset ovat **maailmanlaajuiset** ja se pohjautuu

tieteelliseen käsitykseen luonnosta. Teknologinen kehitys on luonut uuden kulttuurin, johon olennaisesti kuuluu teknologinen elämäntyyli.

Uuden elämäntyylin, johon kuuluvat televisio, tietokoneet ja mikroprosessorit, on kuitenkin saatava oikeutuksensa, legitimaationsa jostakin. Uudelle elämäntyyliille ei tunnu löytyvän perustaa: vanha ihmiskuva, joka juontaa juurensa juutalais-kristillisestä ja osaksi antiikin kulttuuriperinnöstä, ei enää täytä legitimaatiotehtäväänsä. Ilmeisesti näyttää samalla, että ”tieteiden maailmankuvan muutokset eivät sellaisenaan kelpaa yhteiskunnan elämäntavan legitimaatioperustaksi”. (189) Näin olemme ajautuneet legitimaatiokriisiin. Mistä on etsittävä vastausta? Mihin olemme menossa?

von Wrightin vastaus on ekologisen liikkeen ja rationaalisen ajattelun suunnassa. ”Ihmisen ja luonnon suhteen uudelleen arviointi näyttää siis olevan tärkein meidän päivinämme ihmiskunnalle annettu älyllinen haaste.” Älyllisenä haasteena siihen vastaaminen edellyttää pitkäaikaista prosessia. Sosiaalisena kysymyksenä siihen pyrkii vastaamaan ”ekologinen liike”, jota von Wright pitää

”uuden tietoisuuden etujoukkoa”. Ekologinen liike on oivaltanut, että teknologisen ”ihmisen alistama luonto iskee takaisin”.

von Wrightin arvio on monia kysymyksiä herättävä. Ekologinen liike on hyvin moniaineinen ja siksi voi olla liian paljon sanoa sitä etujoukoksi. Ehkä on kysymyksessä vain airut, joka tiedottaa tulevasta ongelmista. Ihmiskunnan tulevaisuuden kannalta keskeisenä tulee olemaan kysymys siitä, mikä johdattaa ekologista liikettä ja sitä mahdollisesti seuraavia liikkeitä. Onko mukana rationaalinen pohdinta, vai antautuuko liike irrationalismin, mystiikan ja apokalyptisen tunteen valtaan menettäen siihen voimansa? Tiet molempiin suuntiin ovat avoimna.

von Wrightin arvioon on joka tapauksessa helppo yhtyä: ”Ainoa pääsy sivistyksemme legitimaatiokriisistä jonka voin nähdä on sen vuoksi, että mietimme ja koetamme selvemmin ilmaista, mitkä ovat ’sisimmät toiveemme’ ja miten ’todella haaluamme’ että ihmiskunta elää edelleen.” (191)

Se ei ehkä ole riittävä, mutta kylläkin välttämätön ehto taistelevan humanismin edistämiseksi.

Kirjallisuutta:

von Wright 1961: Ajatus ja julistus, WSOY Helsinki
von Wright 1976: Humanismistaisteleva elämänsenne, Kanava 8/76
Foucault, Michael 1980: Tarkkailla ja rangaista, Otava, Helsinki

Huomautukset

1. Kuva täydentyi, jos nyt suomennetun kokoelman rinnalle ottaa tekijän aikaisemman esseekoelman ”Ajatus ja julistus” vuodelta 1961. Teosten jatkuvuutta korostaa se, että ”Ajatus ja julistus” kokoelman viisi viimeistä esseettä on julkaistu myös tässä uudessa kokoelmassa. ”Ajatus ja julistus” teoksen alkuperäisessä ruotsinkielisessä versiossa ”Tanke och förkunnelse” ilmestyi jo vuonna 1954.

2. Tiedon puu -esseesarja on uudessa kokoelmassa saanut myös uuden käännösosan ja esseitä on jonkin verran lyhennetty. Uusi Kai Kailan suomennos on sujuvaa ja helppolukuista. Vanhempi Jussi Aron suomennos on paikoitellen vanhahtavaa, mutta paikoitellen tuntuu siltä, että Aro on tavoittanut von Wrightin kaunokirjallisesti korkeatasoisen tyylin paremmin kuin Kaila. Esimerkiksi mainituissa kohdassa tiedon yksilölle suomasta hyvästä ja pahasta Aron käännös on seuraava: ”Tieto on samassa määrin onnen ja onnettomuuden, hyvien tapojen ja pirullisuuksien väline. Tieto voi olla yksilön korkein, mutta myös tuhoisin elämänmuoto.” (Ajatus ja julistus, 352)

Pekka Kalli